

EKONOMSKA KRIZA I KONVERGENCIJA REGIONALNIH DISPARITETA

Rezime

Ukupne regionalne disproporcije u Republici Srbiji u direktnoj su zavisnosti od stepena ekonomskog razvoja pojedinih područja na njenoj teritoriji. Teritorijalna nejednakost u raspoloživosti i kvalitetu svih faktora privrednog razvoja, kao endogene varijable pojedinih regiona, prouzrokuje migracije, tj. seljenje ljudskog, kao i alokaciju svakog drugog oblika kapitala ka mestima optimalne upotrebe, produbljujući regionalne razlike u ekonomskom razvoju. Posledica ovakvih kretanja na regionalni razvoj Republike Srbije u dugom roku je divergencija, odnosno porast regionalnih razlika. Razvijeniji regioni u kratkom i srednjem roku imaju daleko bolju poziciju od manje razvijenih da iskoriste prilike koje generiše ekonomski rast. Međutim, u uslovima ekonomske krize, kada razvijene nacionalne privrede i regioni „usporavaju“, brže i jače osećaju pad tražnje, te brže nazaduju u odnosu na manje razvijene regione. Upravo je taj fenomen glavni razlog konvergencije regionalnih dispariteta.

Cljučne reči: regionalne razlike, ekonomska kriza, stepen ekonomskog razvoja, konvergencija.

UVOD

Razvoj je kumulativan društveni proces. Njegovo odvijanje u prošlosti osnova je za budućnost. Iako čini osnovu postajanja i razvoja svakog društva, ekonomska aktivnost je oduvek bila nejednako raspoređena u prostoru. „Na relaciji prostor – razvoj i iz toga izvedenoj teritorijalizaciji regionalnog razvoja, dešavaju se složeni procesi sa krupnim i teško rešivim konfliktima“ (Derić i Perišić, 1995: 3-8).

Problem ekonomskih, socijalnih, infrastrukturnih i drugih nejednakosti u razvoju, kako među zemljama, tako i u pojedinim delovima u okviru jedne zemlje, zahteva analizu i razumevanje procesa individualnih i društvenih transformacija, a pred savremenu ekonomsku nauku nameće potrebu da precizno i rigorozno prouči neke složene pojave sa mnogo međusobnih veza i interakcija, kao i da projektuje razvojne procese, uz konstituisanje adekvatnog ekonomskog i društvenog poretka.

Kao rezultat mnogobrojnih interdisciplinarnih istraživanja razvijeni su razni modeli kojima se objašnjava proces regionalnog ekonomskog razvoja i nude odgovori na pitanja izraženih regionalnih neravnomernosti,

² predrag.dr.mitrovic@gmail.com

tj. zašto se događa da pojedini regioni toliko variraju u pogledu ekonomske strukture i performansi protokom vremena. U tu svrhu, ekonomisti su osmislili niz metodoloških obrazaca, kako bi izmerili i publikovali regionalne ekonomske karakteristike industrijskih sektora, zaposlenosti, dohotka, vrednosti proizvodnje, investicija, koristeći pri tom kvalitativne i kvantitativne metode i fokusirajući se na statičke i dinamičke modele analize.

Naime, u savremenim, globalnim, uslovima privređivanja, odnosi unutar regionalne privrede i njeni odnosi sa okruženjem (drugim regionima i inostranstvom), postali su toliko složeni da je nemoguće intuitivno pratiti uticaj relevantnih faktora bez korišćenja savremenih kvantitativnih metoda analize, te donositi odgovarajuće upravljačke odluke u procesu funkcionisanja regionalne privrede. Upravo to ukazuje na neophodnost kvalitetne veze teorije i prakse regionalnog razvoja.

Iako su regionalne neravnomernosti opšte obeležje današnjih privreda, čak i onih najrazvijenijih, empirijsko iskustvo govori da su neravnomernosti više naglašene u nerazvijenijim, nego u razvijenim privredama. Iz tog razloga su im i karakter i forme regionalnih problema različiti, a regionalne nejednakosti imaju procikličan karakter.

NEKI TEORIJSKI PRISTUPI DINAMICI REGIONALNIH DISPARITETA

Problemi regionalnog razvoja su u fokus razmatranja teoretičara došla relativno kasno. „Od nastanka industrijskog kapitalizma, koji se zasnivao na koceptu „*laissez faire – laissez passer*“ u oblasti proizvodnje i razmene dobara, pa sve do Drugog svetskog rata, neophodnost upravljanja regionalnom problematikom bila je zanemarena u ekonomskoj teoriji“ (Rosić I Veselinović, 2006: 391). Tome su, svakako, doprinele i vladajuće teorijske koncepcije klasične škole, koje su bile nosioci razvoja građanske ekonomske misli tokom druge polovine XIX veka, pa sve do tridesetih godina XX veka. Primarna pažnja teoretičara klasične škole bila je usmerena na delovanje mehanizma tržišta i njegov automatizam. Po njima, koncept građanske doktrine, perfektno konkurencije i stabilne ravnoteže isključuje bilo kakve veće poremećaje u regionalnom bilansu koji se ne bi mogli korigovati slobodnim delovanjem tržišta. „Sve disproporcije koje se i pojave, imaju privremeni karakter. Svako narušavanje opšte privredne ravnoteže signaliziraće se na tržištu i dejstvom tržišnih zakona doći će do ponovnog uspostavljanja stanja ravnoteže“ (Rosić, 2003: 378). Ukoliko se i pored toga pojave određene razlike, „one su izraz objektivnih mogućnosti određenih područja“ (Čobeljić i Rosić, 1989: 584)).

Međutim, snažan privredni uspon i napredak krupne industrije sve više je, kroz konkurenciju, produbljivao razlike između razvijenih i nerazvijenih regiona. Otuda, empirija je tvrdnje teoretičara klasične škole demantovala i pokazala, zapravo, suprotno: „regionalne razlike su uvek težile daljem produbljivanju, a ne približavanju“ (Mihailović, 1970: 12).

Jednom zatečene razlike u nivou ekonomske razvijenosti imaju tendenciju daljeg produbljivanja. Kako K. Marks ističe, produbljivanje razlika u nivou ekonomske razvijenosti između razvijenih i nerazvijenih

zemalja, te među regionima različite razvijenosti unutar pojedinih zemalja, odvija se, pod dejstvom tržišta i robnih zakonitosti i posebno (kada je reč o kapitalističkom načinu proizvodnje) profitne motivacije. Pre svega, u svakoj međuregionalnoj ekonomskoj razmeni (unutar pojedine zemlje ili na međunarodnom planu) proizvodi iz manje razvijenih regiona i sa više (manje produktivnog) rada uloženog u njihovu proizvodnju razmenjuju se za proizvode iz razvijenijih regiona, u čiju je proizvodnju uloženo manje (produktivnog) rada. U suštini, razmenjuju se jednake količine prostog rada sadržanog u robama koje su predmet kupoprodajnih transakcija.

To međutim, za nerazvijeni region, odnosno zemlju, znači da on za robnu jedinicu u koju je uložio tri dana faktičkog rada dobija od razvijenog regiona robnu jedinicu u koju je uloženo dva ili samo jedan dan faktičkog rada. *Prelivanje novostvorene vrednosti od nerazvijenog ka razvijenom regionu ovde je očigledno, mada se zakon vrednosti niukoliko time ne narušava.* Za napredniju zemlju, onu koja je više razvijena, i kao takva favorizovana u međunarodnoj razmeni, Marks kaže: „Favorizovana zemlja dobija u razmeni natrag više rada za manje rada, jer se rad naprednije zemlje valorizuje kao rad veće specifične težine“ (Marks, 1973m 1334-1335).

Umesto regionalne ravnoteže, „teritorijalne neravnomernosti dobijaju univerzalni karakter u kapitalističkom svetu, pojavljujući se u širokom spektru raznovrsnih teritorijalnih deformacija. Spontanost ekonomskih kretanja neizbežno je rađala, pored drugih nejednakosti i brojne regionalne neusklađenosti i krupne disproporcije u teritorijalnoj strukturi privrede“ (Rosić, 2003, 382).

Kada je u pitanju proces (regionalne) konvergencije/divergencije, treba razlikovati dva pristupa: (a) (neo)klasični - egzogeni i (b) savremeni - endogeni. Oni vode različitim predviđanjima u vezi sa trendom prostornih nejednakosti i daju drugačije preporuke za vođenje regionalne politike (Hofer and Wörgötter, 1997: 1-2).

Neoklasična makroekonomska teorija do 1980-ih pretpostavljala je da je rast rezultat delovanja faktora koji su „izvan“ ekonomskog sistema. Rast društvenog proizvoda po glavi stanovnika tumačio se kao rezultat stope štednje i eksternih/egzogenih „šokova“ koji se događaju na putu do stacionarnog stanja (steady-state) u nivou razvijenosti. Osnovna razlika koja postoji u grupi egzogenih teorija jeste u tome da li privredni rast posmatraju u kontekstu postojanja tehničkog progresa kao činioca proizvodnje ili bez njega. Prva grupa teorija (bez tehničkog progresa) zasniva se na teoriji A. Smita, prema kojoj rast jeste rezultat fizičkog uvećanja proizvodnih činilaca. Ono po čemu se regionalna analiza razlikuje od tipične makroekonomske teorije jeste to što je u slučaju regiona mobilnost faktora daleko jednostavnija i zastupljenija, tako da „obilje“ faktora u konkretnom regionu zavisi od prirodnog uvećanja (u slučaju rada), stope štednje (u slučaju kapitala), ali i od stepena pokretljivosti faktora (i rada i kapitala) između regiona u okviru posmatrane nacionalne privrede.

Prema „novoj“, odnosno endogenoj teoriji rasta, koja se u svom sadašnjem obliku pojavila tokom 1980-ih, proces privrednog rasta može se objasniti kao proces „učenja kroz rad“ (learning-by-doing), bilo na nivou individualnog preduzeća, industrijske grane/oblasti, bilo na nivou određene

prostorne/teritorijalne celine, kao što je region. Iako je bilo i ranijih pokušaja da se tehnički progres „endogenizuje“, najveće zasluge za moderno shvatanje, interpretaciju i razumevanje svakako pripadaju P. Romeru i R. Lucasu.

Za razliku od egzogenih teorija koje rast proizvodnje po glavi stanovnika objašnjavaju egzogeno uslovljenim kvantitativnim rastom faktora (rada i kapitala) bez internih tehnoloških i organizacionih unapređenja, kao i bez delovanja ekonomije obima, modeli endogenog rasta podrazumevaju da je ekonomski rast efekat delovanja rastućih prinosa na obim ekonomske aktivnosti u regionu ili nacionalnoj ekonomiji. Objašnjenje za ovo jeste generisanje inovativnih procesa unutar posmatrane teritorije, zatim delovanje efekta „prelivanja“ (pozitivnih eksternalija), koji povoljno utiču na veštine radnika i produktivnost faktora. U pitanju je unapređenje, a ne negiranje i opovrgavanje dostignuća neoklasične teorije, u smislu da se nude pojašnjenja u vezi sa prirodom, izvorima i načinom delovanja tehničkog progressa.

Posmatrajući zemlje u razvoju i nedovoljno razvijene privrede, G. Mirdal tvrdi da privredne aktivnosti spontano teže da se koncentrišu u mestima i regionima gde su ekonomski procesi rasta već od ranije došli do izražaja, ostavljajući ostale delove zemlje u većoj ili manjoj zaostalosti. On tvrdi da nerazvijene regije mogu imati koristi od rasta u razvijenim regijama kroz efekte „širenja“, odnosno difuzije inovacija u zaostale regije i rastom njihovog izvoza u razvijene regije. Međutim, ove prednosti će imati tendenciju da budu neutralizovane efektima „povlačenja“ koji će rezultirati bežanjem kapitala i rada iz zaostalih u razvijene regije. Slobodna trgovina među regijama će samo pojačati ovaj proces kumulativne uzročnosti daljim rastom u razvijenim regijama na uštrb zaostalih regija koji proizilaze iz „suštinskih zaključaka slobodnog kretanja proizvodnih faktora i slobodnih uslova razmene:

1. Migracija radne snage iz nerazvijenih u razvijene regione vrši se selektivno. Iz nerazvijenih regiona odlazi, po pravilu, mlada i kvalifikovana radna snaga koja je i najmobilnija, što ove regione lišava jednog bitnog proizvodnog faktora, tj. kvalifikovanog dela stanovništva, a ta okolnost otežava njihov uspešan ekonomski razvoj. Migracija, prema tome, više koristi razvijenim nego nerazvijenim regionima;

2. Automatsko kretanje kapitala isto tako teži uvećavanju regionalnih razlika. Kapital se faktički seli iz nerazvijenih u razvijene regione, privučen igrom unutrašnjih i spoljnih ekonomija: ostvarenom koncentracijom proizvodnje, boljim komunikacijama i razvijenijom infrastrukturom, širim tržištem i stabilnijim uslovima plasmana, kao i drugim preimućtvima koja nudi razvijena socijalno-kulturna sredina. Povoljni eksterni uslovi obezbeđuju kapitalu više i stabilnije profite u ekonomski naprednijim regionima;

3. U pravcu jačanja regionalnih dispariteta deluju, najzad i odnosi robne razmene između regiona. U neekvivalentnoj razmeni, a zbog svoje slabije proizvodne strukture, nerazvijeni regioni gube jedan deo nacionalnog dohotka i svoje akumulacije u korist razvijenih regiona. Ovom neekvivalentnom razmenom vrši se ustvari dodajno izvlačenje oskudnih proizvodnih faktora iz zaostalih delova zemlje. Njihov razvoj biva i ovim putem usporen pri delovanju slobodnih uslova razmene i odsustvu svesno uspostavljenih kompenzacionih mehanizama“ (Myrdal, 1957: 26-29).

Želimo da skrenemo pažnju na vrlo interesantna zapažanja u analizi dinamike regionalnih nejednakosti koja iznose *G. Petrakos, A. Rodrigues-Pose* i *A. Ravolis*. Po njima, regionalne nejednakosti imaju procikličan karakter. „Ekonomski rast pokreće se u razvijenijim delovima nacionalne privrede u kojima je koncentrisana ekonomska aktivnost. U njima su locirani najdinamičniji sektori privrede, privredna struktura je najrazuđenija, kvalitet ljudskih resursa je na višem nivou, postoji kvalitetna naučna baza, zatim razvijene su formalne i neformalne veze između preduzeća, kao i na relaciji javni i privatni sektor. Zbog svega navedenog, razvijeniji regioni u kratkom i srednjem roku imaju daleko bolju poziciju od manje razvijenih da iskoriste prilike koje generiše ekonomski rast“ (Petrakos, Rodrigues-Pose, and Ravolis, 2003: 9). Suprotno, kada nacionalna privreda „usporeva“, razvijeni regioni brže i jače osećaju pad tražnje, te brže nazaduju (Petrakos, 2001: 362-363).

Neravnomeran razvoj, dakle, predstavlja opštu zakonitost sveukupnog razvoja koja u pojedinim etapama posebno dolazi do izražaja i manifestuje se u polarizaciji privrednih aktivnosti i stanovništva, pri čemu pojedine teritorijalne celine doživljavaju razvoj, a druge ostaju na periferiji slabo ili neznatno zahvaćene razvojem. „Ekonomsku nejednakost, koja se javlja između razvijenih i nerazvijenih zemalja, te među regionima različite razvijenosti unutar pojedinih zemalja, D. Ray definiše kao „suštinski disparitet“, pri kojem jedni imaju određene mogućnosti ekonomskog izbora, dok su drugima te mogućnosti uskraćene“ (Ray, 1998: 170).

Prirodni i geostrateški položaj pojedinih oblasti, širok spektar nasleđenih kulturno-istorijskih, demografskih, ekonomskih, infrastrukturnih, socijalnih i političkih faktora uticao je na neravnomeran regionalni razvoj, kako unutar, tako i između pojedinačnih zemalja. Sve to ukazuje na značaj analize dinamike i strukture regionalnih razlika, pre svega, u cilju izbora modaliteta regionalne politike. Svakako, valja naglasiti da je prilikom sagledavanja međuzavisnosti privrednog rasta i regionalnih neravnomernosti, *preko potrebno uzeti u obzir i nivo dostignutog ekonomskog razvoja zemlje, činjenicom, da uticaj rasta na regionalne nejednakosti nije isti za razvijene i manje razvijene zemlje.*

KOMPARATIVNA ANALIZA OSNOVNIH INDIKATORA RAZVIJENOSTI REGIONA I KONVERGENCIJA REGIONALNIH DISPARITETA

Definisanju regionalne politike i regionalnog razvoja moraju prethoditi određena regionalna istraživanja i analize usmerene na izbor indikatora čiji je cilj utvrđivanje stepena regionalne razvijenosti i sagledavanje faktora regionalnog razvoja. Nivo razvijenosti pojedinačnog regiona može se analizirati i ocenjivati na sledeći način: prvo, nivo razvijenosti posmatranog regiona u odnosu na druge regione i zemlju kao celinu, i drugo, praćenje razvijenosti svakog pojedinačnog regiona u dva ili više perioda.

U Republici Srbiji izraženi su veliki unutarregionalni i međuregionalni dispariteti. Uzroci za to su mnogobrojni – nasleđene neravnomernosti, ekonomska kriza, negativni efekti privatizacije, nekompatibilnost

sektorske i razvojne politike i dr. Takođe, veoma važno je da su izražene regionalne nejednakosti u velikoj meri produkt regionalnih specifičnosti, naročito privredne strukture koja determiniše intenzitet njihove adaptacije tekućim privrednim i društvenim promenama.³

Teritorijalna nejednakost u raspoloživosti i kvalitetu svih faktora privrednog razvoja kao endogene varijable pojedinih regiona, prouzrokuje migracije, tj. seljenje ljudskog, a samim tim i svakog drugog oblika kapitala ka mestima optimalne upotrebe, izazivajući pri tom investicione i deinvesticione cikluse i inicirajući i produbljujući regionalne razlike u ekonomskom razvoju. Posledica ovakvih kretanja na regionalni razvoj Republike Srbije u dugom roku je divergencija, odnosno porast regionalnih razlika.

Po metodologiji OSCD u Srbiji su determinisani: samo jedan predominantno urbani region – Beogradska oblast, 6 intermedijalnih regiona i 18 koji pripadaju grupi predominantno ruralnih regiona.

Na osnovu ovog istraživanja, na prostoru 23 grada (24,3% teritorije Srbije) živi 60,7% ukupnog stanovništva, a radi blizu 72% ukupno zaposlenih Srbije. Predominantno urbani region Beograda sa 23% stanovništva regiona u ukupnom stanovništvu Srbije (1,64 miliona stanovnika) učestvuje u ukupnom BDP Srbije sa 39,6%. Intermedijalni regioni sa 13,8% stanovništva Srbije (0,98 miliona stanovnika) učestvuje u ukupnom BDP Srbije sa 13,6%, a predominantno ruralni regioni sa čak 62,9 % stanovništva regiona u ukupnom stanovništvu Srbije (4,48 miliona stanovnika) učestvuje u ukupnom BDP Srbije sa 46,7%.

Pored, utvrđivanja nivoa razvijenosti pojedinih regiona, po nama, mnogo značajnija je analiza dinamike regionalnih nejednakosti i strukture ukupne regionalne nejednakosti, praćena tokom vremena. Pomoću nje smo u prilici da ukažemo na to na kom nivou se kreira najveći deo ukupne regionalne nejednakosti, kao i da utvrdimo trend regionalnih dispariteta.

Tabela 1. Regionalni bruto domaći proizvod, 2022-2021 - preliminarni rezultati

Teritorija	BDP u milionima RSD		Indeks	Učešće u %		BDP po stanovniku u hilj. RSD		BDP po stanovniku, indeks nivoa PC=100	
	2022	2021		2022/2021	2022	2021	2022	2021	2022
REPUBLIKA SRBIJA	7097629	6271988	113.2	100.0	100.0	1065	918	100.0	100.0
Beogradski region	2839814	2519419	112.7	40.0	40.2	1686	1492	158.3	162.6
Region Vojvodine	1871367	1616406	115.8	26.4	25.8	1073	885	100.8	96.5
Region Šumadije i Zapadne Srbije	1306248	1172868	111.4	18.4	18.7	716	628	67.2	68.4
Region Južne i Istočne Srbije	1077359	960538	112.2	15.2	15.3	763	661	71.7	72.1
Ekstra regio ¹⁾	2841	2756	103.1	0.0	0.0	-	-	-	-
Region Kosovo i Metohija	...	...	...	...	...	...	...	...	...

³ Vlada Republike Srbije, Ministarstvo privrede, Izveštaj o privrednom razvoju Srbije 2014. godine, Beograd, 2015. godine, strana 10,

Prema preliminarnim rezultatima obračuna regionalnog BDP-a za 2022. godinu, vrednost regionalnog BDP-a i učešća regiona u vrednosti nacionalnog BDP-a iznose: za Beogradski region 2.839.814 mil. RSD (40%), za Region Vojvodine 1.871.367 mil. RSD (26,4%), za Region Šumadije i Zapadne Srbije 1.306.248 mil. RSD (18,4%) i za Region Južne i Istočne Srbije 1.077.359 mil. RSD (15,2%).⁴

Međutim, komparativnom analizom osnovnih indikatora razvijeno-
sti regiona Evropske Unije i Republike Srbije, *merenih GDP per capita in PPS*, rezultati te analize determinišu položaj Republike Srbije na začelju grupe analiziranih zemalja. Republika Srbija se u periodu od 2011. do 2022. godine nalazi na 39% do 44% proseka stepena razvijeno-
sti Evropske Unije.

Tabela 2. GDP per capita in PPS⁵ - BDP po kupovnoj moći po glavi stanovnika

Dataset:	GDP per capita in PPS											
National accounts indicator (ESA 2010)	Volume indices of real expenditure per capita (in PPS_EU27_2020=100)											
Analytical categories for purchasing power parities (PPPs)	Gross domestic product											
TIME	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
European Union - 27	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Euro area - 20 (from 2023)	108	108	108	107	107	107	107	106	106	105	105	104
Euro area - 19 (2015-2022)	109	108	108	108	108	108	107	107	106	105	105	104
Belgium	119	121	121	121	121	120	118	118	118	118	120	120
Bulgaria	46	47	46	47	48	49	50	51	53	55	57	62
Czechia	84	84	86	88	89	89	91	92	93	93	92	90
Denmark	129	128	130	129	128	128	130	129	126	133	135	136
Germany	124	124	125	127	124	125	124	124	121	123	119	117
Estonia	71	74	76	78	76	77	79	82	83	85	86	85
Ireland	131	133	133	138	181	176	183	190	189	207	221	235
Greece	75	71	72	72	70	68	67	66	66	62	63	67
Spain	93	91	90	90	91	92	93	91	91	83	84	86
France	109	108	110	108	107	106	104	104	106	105	103	100
Croatia	61	62	62	60	61	62	64	65	67	65	70	73
Italy	105	103	101	98	97	99	98	97	97	94	96	97
Cyprus	97	91	84	81	83	88	90	91	93	91	94	94
Latvia	56	61	63	64	65	66	67	69	69	72	71	73
Lithuania	66	71	74	76	75	76	79	81	84	88	89	89
Luxembourg	274	277	280	284	282	279	269	261	252	260	266	256
Hungary	67	67	68	69	70	69	69	71	73	74	75	76
Malta	84	87	90	93	98	98	102	103	104	99	103	104
Netherlands	135	135	137	133	131	129	129	129	127	130	131	130
Austria	129	133	133	132	131	130	127	127	126	125	122	124
Poland	65	67	67	67	69	69	69	71	73	76	77	79
Portugal	78	76	77	77	78	78	77	78	79	76	75	79
Romania	55	57	55	56	57	59	63	66	70	73	73	76

⁴ RZS, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Html/G20231336.html>, 26.12.2023.

⁵ BDP po stanovniku izražen u PPS (Purchasing Power Standards) se koristi za poređenje među zemljama. BDP p.c. kada je izražen u PPS eliminiše razlike u nivoima cena između zemalja i omogućava poređenje njihovog BDP-a.

Slovenia	84	83	83	83	83	84	86	87	89	89	90	90
Slovakia	76	77	78	78	79	73	71	70	71	74	73	71
Finland	119	117	115	113	111	111	111	111	109	114	112	110
Sweden	130	130	128	127	128	124	122	120	119	123	122	119
Iceland	119	120	123	124	129	132	130	128	126	118	119	126
Norway	181	188	187	179	159	146	151	157	147	143	168	212
Switzerland	167	170	171	171	171	166	160	158	153	155	157	159
United Kingdom	108	110	111	111	111	109	108	105	104	102	101	100
Bosnia and Herzegovina	30	30	31	30	31	31	31	32	33	33	34	35
Montenegro	42	40	41	41	43	45	46	48	50	45	47	50
North Macedonia	34	34	35	36	36	37	37	38	38	38	41	42
Albania	30	30	29	30	30	30	30	30	30	31	31	34
Serbia	40	40	41	40	39	39	39	40	41	43	44	44
Türkiye	57	59	62	65	68	66	66	63	59	61	61	67
United States	145	148	147	148	148	142	140	140	136	138	143	141
Japan	105	108	109	107	107	100	97	95	89	91	88	84

Izvor: Eurostat 2023. - GDP per capita in PPS ⁶

Nakon globalne recesije 2020. izazvane pandemijom COVID-19 usledio je početkom 2022. novi globalni potres izazvan ratom u Ukrajini. Razvijene privrede se suočavaju sa ubrzanim rastom cena energije i hrane, lanci snabdevanja se prekidaju, dugovi kompanija rekordno rastu kao rezultanta prethodno uzetih povoljnih zajmova. *Manje privrede i regioni suočeni sa smanjenjem broja stanovnika usled prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva*, u tim uslovima beleže povećanje vrednosti indikatora GDP per capita in PPS.

Otuda, rezultati ove analize nepobitno idu u prilog našoj tvrdnji i potvrdi teorijskih pretpostavki *G. Petrakosa, A. Rodrigues-Pose i A. Ravolisa*, da se ekonomski rast pokreće u razvijenijim delovima nacionalne privrede ili najrazvijenijim regionima sveta, te da razvijeniji regioni u kratkom i srednjem roku bolje koriste prilike koje generiše ekonomski rast. Međutim, *u uslovima ekonomske krize i recesije, razvijeniji regioni brže i jače osećaju negativne posledice i brže nazaduju od nerazvijenijih regiona, čime dolazi do svojevrsne konvergencije regionalnih dispariteta.*

Stim u vezi, *naglašavamo da je prilikom sagledavanja međuzavisnosti privrednog rasta i regionalnih neravnomerenosti, preko potrebno uzeti u obzir nivo dostignutog ekonomskog razvoja zemlje, činjenicom, da uticaj rasta na regionalne nejednakosti i njihovu dinamiku nije isti za razvijene i manje razvijene zemlje.*

ZAKLJUČAK

Uključivanje efekata globalne ekonomske krize, kao i strukturalnih promena na ekonomski rast manje razvijenih zemalja je interesantno i kako teorijski, tako i empirijski, nedovoljno istraženo područje, koje bi moglo pružiti mnoštvo novih uvida u odrednice dugoročnog ekonomskog rasta, ali i analizu strukture i dinamike regionalnih dispariteta.

⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00114/default/table?lang=en> , Pristup sajtu na dan 26. 12. 2023. godine

Činjenica je da je regionalni razvoj, prevashodno strukturni problem, i da je dugoročnog karaktera. Već izražena regionalna neravnomernost između nedovoljno razvijenog, većeg dela prostora i razvijenih teritorijalnih područja i segmenata Republike Srbije – jedinica lokalne samouprave, rezultanta je zajedničkog delovanja brojnih faktora i njihovih uzročno–posledičnih odnosa. U razvijenim delovima Republike Srbije i jedinicama lokalne samouprave sa stepenom razvoja u nivou republičkog proseka, koncentrisana je ekonomska aktivnost, kao i najdinamičniji sektori privrede i najviši nivo ljudskog i svakog drugog oblika kapitala, koji im omogućava trajnu prednost u inovativnosti i konkurentnosti, pa tako i privrednom rastu i razvoju u odnosu na nerazvijene jedinice lokalne samouprave i delove zemlje. Tako stečena prednost izražena je u relativno višem nivou dohotka po glavi stanovnika, većoj zaposlenosti, boljoj dostupnosti i kvalitetu institucija i boljim, stečenim preduslovima za ukupni razvoj. Ta činjenica, prateći dinamiku i strukturnu regionalnih dispariteta, s pravom nedvosmisleno ukazuje na *divergenciju* regionalnih dispariteta u Republici Srbiji.

Međutim, usporavanjem privredne aktivnosti usled globalne ekonomske krize iz 2008. godine, recesionim talasom iz 2012. godine, globalne recesije 2020. izazvane pandemijom COVID-19 i novim globalni potresom izazvanim ratom u Ukrajini, analizom dinamike stepena razvijenosti potvrđena je naša tvrdnja i teorijska pretpostavka G. Petrakosa, A. Rodrigues–Pose i A. Ravolisa, da u takvim okolnostima, kada razvijene nacionalne privrede „usporavaju“, brže i jače osećaju pad tražnje, te brže nazaduju u odnosu na nerazvijene, što dovodi do *svojevrzne konvergencije regionalnih dispariteta*.

LITERATURA

- Čobeljić, N. i I. Rosić. *Privredni razvoj i privredni sistemi Jugoslavije*. Beograd: Savremena administracija, 1989.
- Derić B. i D. Perišić, prir. *Teritorijalizacija regionalnog razvoja Srbije: Prostorno planiranje, regionalni razvoj i zaštita životne sredine* (posebna izdanja, br. 26). Beograd: Geografski fakultet, 1995.
- Myrdal, G. *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London, 1957.
- Hofer H. and A. Wörgötter. „Regional Per Capita Income Convergence in Austria“. *Regional Studies* 31, 1 (1997).
- Jakopin, E. i M. Knežević. “Regionalni razvoj kao osnova privrednog razvoja”. U *Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope*. Niš: Ekonomski fakultet, 2015.
- Marks, K. *Kapital*. Beograd: Prosvetai BIGZ, 1973.
- Mihailović, K. *Aktuelna pitanja nerazvijenih područja Jugoslavije*. Beograd: Ekonomski institut, 1970.
- Molnar, D. “Dinamika i struktura regionalnih dispariteta u Srbiji tokom perioda 2001-2010 godina”. *Ekonomski vidici* 2-3 (2013).
- Petrakos, G. “Patterns of Regional Inequality in Transition Economies”. *European Planning Studies* 9, 3 (2001).

- Petrakos, G., A., Rodrigues-Pose, and A. Ravolis. "Growth, Integration and Regional Inequality in Europe". Department of Planning and Regional Development, School of Engineering, University of Thessaly, *Discussion Paper Series* 9, 3 (2003).
- Ray, D. *Development Economics*. Princeton: Princeton University Press, 1998.
- Republika Srbija. "Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu". *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 104/2014 od 1. oktobra 2014. godine.
- Rosić, I. *Nacionalna makroekonomija – rast, struktura i funkcionisanje*. Kragujevac i Beograd: Ekonomski fakultet i Fakultet za turistički i hotelski menadžment, 2003.
- Rosić, I. i P. Veselinović. *Nacionalna ekonomija*. Kragujevac: Ekonomski fakultet, 2006.
- Vlada Republike Srbije. "Uredba o utvrđivanju metodologije za izračunavanje stepena razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave". *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/2010.
- Vlada Republike Srbije. "Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu". *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 104/2014.

ECONOMIC CRISIS AND CONVERGENCE OF REGIONAL DISPARITIES

Summary

Overall regional disproportions in the Republic of Serbia are directly dependent on the degree of economic development of certain areas on its territory. Territorial inequality in the availability and quality of all factors of economic development, as an endogenous variable of certain regions, causes migration, i.e. human migration, as well as the allocation of every other form of capital to places of optimal use, deepening regional differences in economic development. The consequence of such developments on the regional development of the Republic of Serbia in the long term is divergence, that is, an increase in regional differences. In the short and medium term, more developed regions are in a far better position than less developed ones to take advantage of the opportunities generated by economic growth. However, in the conditions of the economic crisis, when developed national economies and regions "slow down", they feel the drop in demand faster and more strongly, and they fall back faster compared to less developed regions. This phenomenon is the main reason for the convergence of regional disparities.

Key words: regional differences, the economic crisis, the level of economic development, convergence.